

MERE VRSTNIŠKIH NOMINACIJ: SOCIOMETRIČNE MERE IN NASILJE

TANJA ŠPES,¹ RENE MARKOVIČ^{2,3}

¹ Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
anja.spes@gmail.com

² Univerza v Mariboru, Fakulteta za naravoslovje in matematiko, Maribor, Slovenija
rene.markovic@um.si

³ Univerza v Mariboru, Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko,
Maribor, Slovenija
rene.markovic@um.si

Vrstniški odnosi so za učence osrednjega pomena. Socialno sprejetost učencev najpogosteje merimo s sociometrično preizkušnjo, s katero ugotavljamo socialni položaj učenca v oddelku in odnose v skupini. Na podlagi rezultatov sociometrične preizkušnje lahko učence razdelimo v skupine priljubljenih, prezrtih, povprečnih, zavrnenih in kontroverznih učencev. V našem prispevku nas je zanimalo, ali se sociometrične skupine razlikujejo v izvajanju in doživljanju telesnega, besednega in odnosnega nasilja. Za preverjanje razlik med skupinami smo uporabili multivariatno analizo variance. Ugotovili smo, da v vseh merjenjih med skupinami obstajajo statistično značilne razlike, in sicer na splošno je skupina kontroverznih učencev pogosteje izvajala vse oblike nasilja v primerjavi z drugimi skupinami. Skupina zavrnenih učencev je poročala o najpogostejšem doživljanju besedne in odnosne viktimizacije, o telesni, besedni in odnosni viktimizaciji pa je pogosto poročala tudi skupina kontroverznih učencev.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.2.2025.5](https://doi.org/10.18690/um.ff.2.2025.5)

ISBN
978-961-286-951-9

Ključne besede:
vrstniške nominacije,
sociometrični položaj,
sociometrična preizkušnja,
nasilje,
viktimizacija

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

1 Uvod

Vrstniške skupine predstavljajo učencem pomemben kontekst, v katerem se učijo o sebi in drugih ter razvijajo socialne spretnosti, ki jim omogočajo, da so med vrstniki sprejeti (Rubin idr., 2015).

Kako bodo učenci v neki skupini sprejeti, je med drugim odvisno od tega, kako učinkovito uporabljajo socialne spretnosti, pri čemer gre med socialno sprejetostjo in socialnimi spretnostmi za vzajemen odnos – uporaba socialnih spretnosti lahko prispeva k večji socialni sprejetosti, vendar pa tudi kakovost vrstniških odnosov vpliva na razvoj socialnih spretnosti (Merrel, 1999; v Pečjak in Košir, 2008). Vrstniški odnosi torej predstavljajo rezultat in dejavnik socialnih spretnosti (Pečjak in Košir, 2009).

Kakovost vrstniških odnosov oziroma socialno sprejetost lahko merimo na različne načine, pri čemer so najpogostejši tisti, ki vključujejo učence, učitelje ali neposredno opazovanje vedenja (Rubin idr., 2015). Najpogosteje se za oceno sprejetosti učenca uporablja sociometrična preizkušnja, ki je podrobneje opisana v nadaljevanju.

Sociometrična preizkušnja

Sociometrično preizkušnjo je za merjenje odnosov v družbi na podlagi svoje sociološke teorije razvil Jakob Levy Moreno, nadalje pa so jo na področju pedagoške psihologije razvijali neodvisno od Morenove teorije (Pečjak in Košir, 2008).

V šolskem kontekstu se sociometrična preizkušnja uporablja za: I) ugotavljanje učenčevega socialnega položaja v oddelku oziroma njegove socialne sprejetosti, II) za ugotavljanje odnosov v oddelku, torej, kako so učenci v oddelku med seboj povezani ter III) za ugotavljanje stopnje povezanosti celotnega oddelka. Poznavanje socialne sprejetosti učencev v šoli je pomembno, ker je ta povezana z učno uspešnostjo in vedenjem v oddelku, hkrati pa odnosi med učenci določajo, kako se bo oddelek odzval na različne šolske situacije (Pečjak in Košir, 2008). Podatki, zbrani s sociometrično preizkušnjo, lahko torej učitelju pomagajo pri bolj celostni predstavi o socialnih odnosih med učenci v oddelku.

Sociometrična preizkušnja je ena izmed najbolj razširjenih metod, s katerimi se ugotavlja sociometrični položaj učenca, ki ga lahko opredelimo kot položaj posameznika v skupini, ki ji pripada, in ki ga določajo drugi člani skupine s svojimi izbirami po vnaprej določenem kriteriju (Pečjak in Košir, 2008). Sociometrični položaj torej kaže odnos med posameznikom in skupino (Cillessen, 2011, v Košir, 2013).

Sociometrični položaj se določa na podlagi sociometričnega vprašalnika. Ta zajema kriterije, se pravi vprašanja, ki jih zastavimo učencem in ki jih določimo glede na namen sociometrične preizkušnje ter so vezani na dejavnosti skupine, v kateri izvajamo sociometrično preizkušnjo.

Sociometrično preizkušnjo lahko izvedemo na različne načine, pri čemer upoštevamo tudi starost učencev:

- Imenovanje sošolcev je najpogosteje uporabljan postopek, pri katerem učenci navedejo tiste sošolce, ki ustrezajo zastavljenemu kriteriju, ta je lahko pozitiven (npr. *Napiši tri učence, s katerimi se najraje družiš*) ali negativen (npr. *Napiši tri učence, s katerimi se najmanj rad/-a družiš*).
- Razvrščanje sošolcev zajema ocenjevalne lestvice, kjer učenci vsakega sošolca ali naključno izbrano skupino sošolcev na lestvici od 1 do 5 ocenijo na danem kriteriju (npr. *V kolikšni meri se želiš igrati s tem sošolcem?*). Prednost takšnega pridobivanja podatkov je v enakovredno pridobljenih rezultatih za vsakega učenca, v izogibanju negativnemu kriteriju in kriteriju z omejenim številom izbir, vendar pa je ta postopek manj učinkovit pri razlikovanju med prezrtimi in zavrženimi učenci (Pečjak in Košir, 2008).
- Primerjanje sošolcev v parih, kjer učenci izmed vsakega para sošolcev izberejo enega učenca.
- Sociometrična preizkušnja s slikami, kjer učenci izberejo določeno število slik sošolcev. Ta postopek je primeren za predšolske otroke, otroke nižjih razredov osnovne šole ali učence z nizko bralno kompetentnostjo (Pečjak in Košir, 2008).

Kot že omenjeno, lahko pri sociometrični preizkušnji uporabimo različne kriterije, in sicer realne ali hipotetične, splošne ali specifične, osebne ali socialne ter pozitivne ali negativne. Pri izvedbi sociometrične preizkušnje se običajno uporablja

kombinacija pozitivnega in negativnega kriterija, saj ta omogoča razdelitev učencev v sociometrične skupine glede na stopnjo njihove všečnosti in njihove opaznosti v oddelku, kar nadalje omogoča umestitev učencev v pet sociometričnih skupin in bolj celostno razumevanje vrstniških odnosov (Pečjak in Košir, 2008). Nekateri avtorji opozarjajo tudi na morebitne negativne posledice uporabe negativnega kriterija na odnose v oddelku, ki pa jih raziskave ne ugotavljajo (glej npr. Mayeux idr., 2007).

Pri uporabi kriterija lahko tega omejimo s številom izbir, ki jih podajo učenci. Nekateri avtorji (npr. Petillon, 1980, v Pečjak in Košir, 2008) poročajo, da kriterij z neomejenim številom izbir povečuje veljavnost rezultatov sociometrične preizkušnje, omogoča vpogled v socialno ekspanzivnost posameznika in pri uporabi pozitivnega in negativnega kriterija daje vpogled v razmerje med zavrnjenimi in všečnimi sošolci pri posameznem učencu. Rezultati raziskav sicer kažejo na visoke korelacije med podatki, pridobljenimi s kriterijem z omejenim in neomejenim številom izbir, kar pomeni, da je uporaba kriterija z omejenim številom izbir metodološko upravičena (Pečjak in Košir, 2008).

Rezultate sociometrične preizkušnje lahko predstavimo tabelarično, v t. i. sociometriki, ali grafično, v t. i. sociogramu, izračunamo lahko različne sociometrične indekse (npr. indeks sprejemanja, indeks ekspanzivnosti posameznega učenca, indeks kohezivnosti za skupino). Ob uporabi pozitivnega in negativnega kriterija lahko, kot že omenjeno, učence postavimo v pet sociometričnih skupin po dvodimenzionalnem klasifikacijskem sistemu, ki med učenci ločuje glede na socialno preferenčnost in socialni vpliv (Pečjak in Košir, 2009). Socialna preferenčnost je mera socialne všečnosti in je opredeljena kot razlika med standardiziranimi pozitivnimi in negativnimi izbirami, ki jih je prejel učenec. Socialni vpliv je mera socialne opaznosti v oddelku in je opredeljen kot vsota standardiziranih pozitivnih in negativnih izbir (Newcomb idr., 1993).

Učenci, ki imajo veliko pozitivnih in malo ali nič negativnih izbir in je zanje značilna visoka socialna preferenčnost, so postavljeni v skupino priljubljenih učencev (Newcomb idr., 1993). Pri tem je pomembno poudariti, da se priljubljenost, vezana na sociometrično skupino, razlikuje od s strani vrstnikov zaznane priljubljenosti. Pri sociometrični skupini priljubljenih učencev gre za učence, ki so v oddelku dobro sprejeti in s katerimi se sošolci radi družijo, gre torej za učence, ki so všečni. Pri s strani vrstnikov zaznani priljubljenosti gre za učence, ki so v oddelku opazni, vidni

oziroma kul (Košir, 2013; Rubin, 2015). Raziskave (glej npr. Parhurst in Hopmeyer, 1998) kažejo, da sociometrična priljubljenost in s strani vrstnikov zaznana priljubljenost nujno ne zajemata enake skupine učencev in da so korelacije med obema merama zmerne do močne (Rubin idr., 2015). Rezultati raziskave Košir in Pečjak (2004) so pokazali, da sociometrična priljubljenost in s strani vrstnikov zaznana priljubljenost v zgodnjem mladostništvu predstavljata podoben konstrukt, pozneje pa med njima pride do sprememb. V pričujočem poglavju se torej nanašamo na sociometrično skupino priljubljenih učencev.

Učenci, ki prejmejo veliko negativnih in malo ali nič pozitivnih izbir, se umeščajo v skupino zavrnjenih učencev, za katere je značilna nizka socialna preferenčnost. Prezrti učenci prejmejo malo ali nič izbir in imajo nizek socialni vpliv, kontroverzni učenci pa prejmejo veliko tako pozitivnih kot negativnih izbir in imajo visok socialni vpliv oziroma so v oddelku zelo opazni (Newcomb idr., 1993). Povprečni učenci v prejetih izbirah ne izstopajo, so pa opaznejši v primerjavi s prezrtimi učenci (Rubin idr., 2009).

Značilnosti učencev v sociometričnih skupinah

Predvsem v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja so se raziskave osredinjale na značilnosti učencev iz različnih sociometričnih skupin (Košir, 2007). Rezultati metaanalize Newcomba idr. (1993), ki temeljijo na podatkih raziskav, ki so za ugotavljanje socialne sprejetosti uporabljale dvodimenzionalni klasifikacijski sistem, so pokazali, da v splošnem za učence v sociometričnih skupinah veljajo naslednje lastnosti:

- priljubljeni učenci so med vrstniki dobro sprejeti, imajo veliko prijateljev, so socialno spretni, asertivni, imajo visoke kognitivne sposobnosti, so manj agresivni in se ne umikajo iz socialnih situacij, zanje je značilno prosocialno vedenje;
- zavrnjeni učenci, pri katerih nekatere raziskave (npr. Inderbitzen idr., 1997) ločujejo med zavrnjenimi agresivnimi učenci in zavrnjenimi zadržanimi učenci. Zavrnjeni agresivni učenci so bolj agresivni, imajo nižje kognitivne sposobnosti, v nasprotju s priljubljenimi učenci nimajo spretnosti, s katerimi bi uravnavali agresivno vedenje, pogosto agresivne oblike vedenja uporabljajo za reševanje konfliktov in doseganje želenih ciljev, medtem ko

se zavrjnjeni zadržani učenci umikajo iz socialnih položajev, so anksiozni in manj socialno spretni;

- prezrti učenci so manj agresivni, se vedejo manj moteče in se vključujejo v manj socialnih interakcij v primerjavi s skupino povprečnih učencev, nasprotno zavrjnjenim učencem prezrti učenci ne predstavljajo rizične skupine za težave pozneje v življenju, so pa v primerjavi z drugimi sociometričnimi skupinami v oddelku manj opazni;
- kontroverzni učenci izražajo kombinacijo vedenja priljubljenih in zavrjnjenih učencev, bili naj bi bolj agresivni v primerjavi z drugimi sociometričnimi skupinami, so pa tudi družabni in socialno spretni;
- vedenje povprečnih učencev v raziskavah o značilnostih sociometričnih skupin predstavlja standard za primerjavo.

Ugotovitve raziskav odnosa med sociometričnimi skupinami in medvrstniškim nasiljem so pogosto nekonsistentne in nasprotujoče si (glej Cañas idr., 2022; Wiertsema idr., 2023), pri čemer nasilje izvajajo tako tisti, ki so v oddelku dobro sprejeti, kot tisti, ki so zavrjnjeni, pogosto pa učenci, ki so hkrati sprejeti in zavrjnjeni. Največ viktimizacije doživljajo zavrjnjeni učenci (npr. Boulton in Smith, 1994).

V raziskavi nas je zanimalo, ali se med sociometričnimi skupinami priljubljenih, prezrtih, zavrjnjenih, kontroverznih in povprečnih učencev pojavljajo razlike v izvajanju in doživljanju različnih oblik medvrstniškega nasilja.

2 Metoda

V analize so bili vključeni učenci, ki so bili postavljeni v eno izmed petih sociometričnih skupin in so izpolnili zadostno število postavk na vprašalniku. Pri analizah, vezanih na nasilno vedenje, je tako pri prvem merjenju vključenih 6317 učencev, pri drugem 6207 učencev in pri tretjem 6026 učencev. Pri analizah, vezanih na viktimizacijo, je pri prvem merjenju vključenih 6302 učencev, pri drugem 6197 učencev in pri tretjem 6013 učencev.

V analizah v tem poglavju smo uporabili podatke sociometrične tehnike s pozitivnim in negativnim kriterijem, omejenim na tri izbire, natančneje opisane v poglavju *Merjenje medvrstniškega nasilja: opis metodologije kvantitativne raziskave*. Na podlagi surovih izbir učencev, ki smo jih standardizirali glede na oddelek, smo izračunali socialno

preferenčnost in socialni vpliv, nato pa na podlagi klasifikacijskega kriterija Coie in Dodge (1988) učence umestili v pet sociometričnih skupin – skupino priljubljenih, zavrnjenih, prezrtih, kontroverznih in povprečnih učencev. Uporabili smo tudi vprašalnik medvrstniških odnosov: nasilno vedenje/viktimizacija (APRI-BT: *Adolescent peer relationships index-bully target*; Parada, 2000; slovenska priredba Košir idr., 2019).

Za preverjanje razlik v pogostosti izvajanja in doživljanja telesnega, besednega in odnosnega nasilja med skupinami priljubljenih, zavrnjenih, prezrtih, kontroverznih in povprečnih učencev smo uporabili multivariatno analizo variance – MANOVO. V primerih statistično značilnih rezultatov smo izvedli še post hoc primerjave (enofaktorska analiza variance, Games-Howell post hoc test).

3 Rezultati

V tabeli 1 so predstavljene deskriptivne statistike (M , SD) za spremenljivke telesno, besedno in odnosno nasilje za sociometrične skupine priljubljenih, prezrtih, povprečnih, zavrnjenih in kontroverznih učencev v vseh treh merjenjih.

Tabela 1: Deskriptivne statistike za posamezne oblike nasilja glede na sociometrično skupino

		1. merjenje			2. merjenje			3. merjenje		
		n	M	SD	n	M	SD	n	M	SD
Telesno nasilje	priljubljeni	1771	1,46	0,69	1738	1,47	0,69	1672	1,55	0,82
	prezrti	973	1,39	0,58	975	1,39	0,59	968	1,46	0,76
	povprečni	1835	1,44	0,68	1782	1,45	0,71	1786	1,51	0,82
	zavrnjeni	1268	1,40	0,67	1265	1,42	0,68	1192	1,44	0,79
	kontroverzni	470	1,63	0,91	447	1,59	0,89	408	1,63	0,97
Besedno nasilje	priljubljeni	1771	1,73	0,80	1738	1,73	0,82	1672	1,78	0,90
	prezrti	973	1,66	0,77	975	1,66	0,75	968	1,69	0,86
	povprečni	1835	1,68	0,81	1782	1,73	0,82	1786	1,77	0,90
	zavrnjeni	1268	1,64	0,77	1265	1,67	0,82	1192	1,68	0,90
	kontroverzni	470	1,99	1,05	447	1,90	1,01	408	1,95	1,12
Odnosno nasilje	priljubljeni	1771	1,26	0,45	1738	1,29	0,52	1672	1,35	0,64
	prezrti	973	1,26	0,45	975	1,26	0,43	968	1,34	0,64
	povprečni	1835	1,29	0,49	1782	1,29	0,49	1786	1,38	0,66
	zavrnjeni	1268	1,25	0,48	1265	1,28	0,52	1192	1,35	0,68
	kontroverzni	470	1,39	0,62	447	1,35	0,63	408	1,52	0,87

Opombe. n – število udeležencev, M – povprečna vrednost, SD – standardni odklon. Učenci so odgovarjali na lestvici od 1 – nikoli do 6 – vsak dan.

Rezultati multivariatne analize variance so pokazali majhno, a statistično značilno razliko v pogostosti izvajanja medvrstniškega nasilja med različnimi sociometričnimi skupinami pri prvem ($F(12, 16694) = 7,86, p < 0,001$, Wilksova $\Lambda = 0,985$, $\eta^2 = 0,005$), drugem ($F(12, 16403) = 3,43, p < 0,001$, Wilksova $\Lambda = 0,993$, $\eta^2 = 0,002$) in tretjem ($F(12, 15925) = 5,60, p < 0,001$, Wilksova $\Lambda = 0,989$, $\eta^2 = 0,004$) merjenju. Nadalje so rezultati enofaktorske analize variance pokazali, da se sociometrične skupine statistično značilno razlikujejo v izvajanju vseh treh oblik nasilja, telesnem, besednem in odnosnem, pri vseh treh merjenjih. Za ugotavljanje razlik med posameznimi skupinami smo izvedli Games-Howell post hoc test.

Parne primerjave so pri prvem merjenju pokazale statistično značilne razlike v pogostosti izvajanja telesnega nasilja med sociometrično skupino kontroverznih učencev in skupino priljubljenih ($p = 0,002$), prezrtih ($p < 0,001$), zavrjenih ($p < 0,001$) in povprečnih ($p < 0,001$) učencev, pri čemer kontroverzni učenci telesno nasilje izvajajo pogosteje. Prav tako se v telesnem nasilju razlikujeta skupini priljubljenih in prezrtih učencev ($p = 0,027$), in sicer priljubljeni učenci dosegajo višje povprečne vrednosti v pogostosti izvajanja telesnega nasilja. V pogostosti izvajanja besednega nasilja se statistično značilno razlikujeta skupini zavrjenih in priljubljenih učencev ($p = 0,012$), pri čemer besedno nasilje pogosteje izvajajo priljubljeni učenci, prav tako se sociometrična skupina kontroverznih učencev statistično značilno razlikuje od skupin priljubljenih, prezrtih, zavrjenih in povprečnih učencev ($p < 0,001$). V pogostosti izvajanja odnosnega nasilja se skupina kontroverznih učencev statistično značilno razlikuje od skupin priljubljenih, prezrtih, zavrjenih ($p < 0,001$) in povprečnih ($p = 0,015$) učencev, pri čemer kontroverzni učenci nasilje izvajajo pogosteje.

Parne primerjave pri drugem merjenju so pokazale, da se v izvajanju telesnega nasilja skupina kontroverznih učencev statistično značilno razlikuje od skupine povprečnih ($p = 0,022$), prezrtih ($p < 0,001$) in zavrjenih ($p = 0,003$) učencev, pri čemer kontroverzni učenci nasilje izvajajo pogosteje. Prav tako se v izvajanju telesnega nasilja skupina priljubljenih učencev statistično značilno razlikuje od skupine prezrtih učencev ($p = 0,013$), pri čemer priljubljeni učenci nasilje izvajajo pogosteje. V izvajanju besednega nasilja se skupina kontroverznih učencev statistično značilno razlikuje od skupine priljubljenih ($p = 0,009$), povprečnih ($p = 0,007$), prezrtih ($p < 0,001$) in zavrjenih ($p = 0,003$) učencev, pri čemer kontroverzni učenci nasilje izvajajo najpogosteje. V izvajanju odnosnega nasilja se statistično značilno razlikujeta

skupina kontroverznih in skupina prezrtih učencev ($p = 0,041$), pri čemer ti nasilje izvajajo v manjši meri.

Parne primerjave pri tretjem merjenju so pokazale, da skupina priljubljenih učencev telesno nasilje statistično značilno izvaja več kakor skupina prezrtih učencev ($p = 0,035$) in skupina zavrženih učencev ($p = 0,002$), prav tako skupina kontroverznih učencev statistično značilno izvaja nasilje pogosteje od skupine prezrtih učencev ($p = 0,019$) in od skupine zavrženih učencev ($p = 0,004$). V izvajanju besednega nasilja se statistično značilno razlikujeta skupina priljubljenih učencev in skupina zavrženih učencev ($p = 0,040$), pri čemer skupina priljubljenih učencev nasilje izvaja pogosteje. Nadalje se statistično značilno skupina kontroverznih učencev razlikuje od skupine priljubljenih učencev ($p = 0,025$), prezrtih učencev ($p < 0,001$), povprečnih učencev ($p = 0,017$) in skupine zavrženih učencev ($p < 0,001$), pri čemer skupina kontroverznih učencev nasilje izvaja najpogosteje. V izvajanju odnosnega nasilja se statistično značilno razlikuje skupina kontroverznih učencev od skupine priljubljenih ($p = 0,002$), prezrtih ($p = 0,002$), zavrženih ($p = 0,003$) in povprečnih ($p = 0,024$) učencev, pri čemer ponovno kontroverzni učenci nasilje izvajajo več kakor preostale skupine.

Tabela 2: Deskriptivne statistike za posamezne oblike viktimizacije glede na sociometrično skupino

		1. merjenje			2. merjenje			3. merjenje		
		<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Telesna viktimizacija	priljubljeni	1771	1,51	0,74	1735	1,52	0,76	1666	1,59	0,86
	prezrti	971	1,51	0,72	975	1,46	0,71	971	1,51	0,78
	povprečni	1829	1,50	0,77	1779	1,51	0,77	1780	1,57	0,88
	zavrjnjeni	1262	1,55	0,79	1261	1,54	0,83	1190	1,57	0,89
	kontroverzni	469	1,69	0,96	447	1,62	0,95	406	1,65	0,97
Besedna viktimizacija	priljubljeni	1771	1,76	0,91	1735	1,74	0,89	1666	1,80	0,98
	prezrti	971	1,79	0,95	975	1,76	0,94	971	1,77	0,98
	povprečni	1829	1,83	1,00	1779	1,84	1,01	1780	1,90	1,06
	zavrjnjeni	1262	2,09	1,16	1261	2,07	1,19	1190	2,05	1,15
	kontroverzni	469	2,11	1,21	447	1,99	1,12	406	2,05	1,22
Odnosna viktimizacija	priljubljeni	1771	1,28	0,54	1735	1,27	0,54	1666	1,32	0,62
	prezrti	971	1,36	0,59	975	1,33	0,62	971	1,40	0,71
	povprečni	1829	1,35	0,64	1779	1,38	0,64	1780	1,45	0,79
	zavrjnjeni	1262	1,64	0,94	1261	1,65	0,96	1190	1,68	1,02
	kontroverzni	469	1,45	0,79	447	1,45	0,86	406	1,53	0,86

Opombe. *n* – število udeležencev, *M* – povprečna vrednost, *SD* – standardni odklon. Učenci so odgovarjali na lestvici od 1 – nikoli do 6 – vsak dan.

V tabeli 2 so predstavljene deskriptivne statistike (M , SD) za spremenljivke telesna, besedna in odnosna viktimizacija za sociometrične skupine priljubljenih, prezrtih, povprečnih, zavrženih in kontroverznih učencev pri vseh treh merjenjih.

Rezultati multivariatne analize variance so pokazali majhno, a statistično značilno razliko v pogostosti doživljanja viktimizacije med različnimi sociometričnimi skupinami pri prvem ($F(12, 16655) = 22,93, p < 0,001$, Wilksova $\Lambda = 0,958, \eta^2 = 0,014$), drugem ($F(12, 16377) = 24,80, p < 0,001$, Wilksova $\Lambda = 0,953, \eta^2 = 0,016$) in tretjem ($F(12, 15890) = 20,12, p < 0,001$, Wilksova $\Lambda = 0,961, \eta^2 = 0,013$) merjenju. Nadalje so rezultati enofaktorske analize variance pokazali, da se pri prvem in drugem merjenju sociometrične skupine statistično značilno razlikujejo v doživljanju vseh treh oblik viktimizacije, telesne, besedne in odnosne, medtem ko se v tretjem merjenju statistično razlikujejo le v besedni in odnosni viktimizaciji. Za ugotavljanje razlik med posameznimi skupinami smo izvedli Games-Howell post hoc test.

Parne primerjave so pri prvem merjenju pokazale statistično značilne razlike v pogostosti doživljanja telesne viktimizacije med sociometrično skupino kontroverznih učencev in skupinami priljubljenih ($p = 0,002$), prezrtih ($p = 0,003$), in povprečnih ($p < 0,001$) učencev, pri čemer skupina kontroverznih učencev poroča o pogostejšem doživljanju telesne viktimizacije. Nadalje skupini zavrženih in kontroverznih učencev poročata o statistično značilnem pogostejšem doživljanju besedne viktimizacije v primerjavi s skupinami priljubljenih, prezrtih in povprečnih učencev ($p < 0,001$). Med skupino zavrženih učencev in drugimi sociometričnimi skupinami se pojavljajo statistično značilne razlike v doživljanju odnosne viktimizacije ($p < 0,001$), pri čemer skupina zavrženih učencev poroča o najpogostejšem doživljanju odnosne viktimizacije. V doživljanju odnosne viktimizacije so statistično značilne razlike tudi med skupinami priljubljenih in povprečnih ($p = 0,007$), prezrtih ($p = 0,013$) in kontroverznih ($p < 0,001$) učencev, kjer priljubljeni učenci najmanj poročajo o doživljanju odnosne viktimizacije.

Parne primerjave pri drugem merjenju so pokazale, da se v doživljanju telesnega nasilja statistično značilno razlikujeta skupina prezrtih in kontroverznih učencev ($p = 0,014$), pri čemer učenci iz skupine kontroverznih poročajo o pogostejši telesni viktimizaciji. Pri besedni viktimizaciji se statistično značilno razlikujeta skupini priljubljenih ter povprečnih ($p = 0,015$), zavrženih in kontroverznih učencev ($p <$

0,001), pri čemer skupina priljubljenih učencev manj poroča o doživljanju besedne viktimizacije. Prav tako se v besedni viktimizaciji skupina zavrnjenih učencev statistično značilno razlikuje še od skupin prezrtih in povprečnih učencev ($p < 0,001$), skupina kontroverznih učencev pa od skupine prezrtih učencev ($p = 0,001$), in sicer učenci iz skupin zavrnjenih in kontroverznih poročajo o pogostejši besedni viktimizaciji.

Skupina priljubljenih učencev se v doživljanju odnosne viktimizacije statistično značilno razlikuje od skupin prezrtih ($p = 0,041$), povprečnih, zavrnjenih in kontroverznih učencev ($p < 0,001$), pri čemer skupina priljubljenih učencev o odnosni viktimizaciji manj poroča, medtem ko skupina zavrnjenih učencev poroča o statistično značilnem višjem doživljanju odnosnega nasilja v primerjavi s preostalimi skupinami ($p < 0,001$).

Parne primerjave pri tretjem merjenju so pokazale statistično značilne razlike med skupino zavrnjenih učencev in skupinami priljubljenih ($p < 0,001$), prezrtih ($p < 0,001$) in povprečnih ($p = 0,004$) učencev v doživljanju besednega nasilja, o katerem skupina zavrnjenih učencev poroča pogosteje. Do statistično značilnih razlik prihaja tudi med skupino kontroverznih učencev in skupinama priljubljenih ($p = 0,002$) in prezrtih učencev ($p < 0,001$), kjer učenci iz skupine kontroverznih poročajo o višji stopnji doživljanja besednega nasilja. Statistično značilno se razlikujeta tudi skupini priljubljenih in povprečnih učencev ($p = 0,033$), pri čemer priljubljeni učenci o besedni viktimizaciji poročajo manj, ter skupini prezrtih in povprečnih učencev ($p = 0,010$), kjer učenci iz skupine prezrtih o besedni viktimizaciji poročajo najmanj. Med skupino zavrnjenih učencev in skupinami priljubljenih, prezrtih, povprečnih ($p < 0,001$) in kontroverznih ($p = 0,041$) učencev se pojavljajo statistično značilne razlike v doživljanju odnosne viktimizacije, pri čemer o njej skupina zavrnjenih učencev poroča največ. Statistično značilne razlike v odnosni viktimizaciji so tudi med skupino priljubljenih učencev in skupinami kontroverznih, povprečnih ($p < 0,001$) in prezrtih ($p = 0,028$) učencev, in sicer učenci iz skupine priljubljenih o besedni viktimizaciji poročajo najmanj.

4 Razprava

V raziskavi nas je zanimalo, ali se sociometrične skupine priljubljenih, prezrtih, povprečnih, zavrženih in kontroverznih učencev razlikujejo v izvajanju in doživljanju telesnega, besednega in odnosnega nasilja.

Ugotovili smo, da je skupina kontroverznih učencev vse tri oblike nasilja, telesno, besedno in odnosno, izvajala najpogosteje in se v pogostosti izvajanja telesnega, besednega in odnosnega nasilja pri prvem merjenju statistično značilno razlikovala od vseh preostalih skupin, prav tako se je od vseh preostalih skupin razlikovala v izvajanju besednega nasilja pri drugem in tretjem merjenju ter v izvajanju odnosnega nasilja pri tretjem merjenju. Pri drugem merjenju se je razlikovala v izvajanju telesnega nasilja v primerjavi s skupinami prezrtih, povprečnih in zavrženih, pri tretjem merjenju pa v primerjavi s skupinama prezrtih in zavrženih učencev. Pri drugem merjenju se je v izvajanju odnosnega nasilja razlikovala od skupine prezrtih učencev. Naši rezultati se skladajo z ugotovitvami raziskav (npr. Boulton in Smith, 1994; Farmer idr., 2010), da izvajalci nasilja pogosto zavzemajo sociometrični položaj kontroverznih. Newcomb idr. (1993) so ugotovili, da kontroverzni učenci izražajo višje ravni agresivnega vedenja v primerjavi s povprečnimi in zavrženimi učenci. Kontroverzni učenci naj bi bili pretirano vpeti v odnose z vrstniki, zaradi česar jih drugi učenci zaznavajo kot hkrati bolj agresivne in družabne, prav tako je mogoče, da je njihovo vedenje med vrstniki nenormativno, s čimer si v vrstniški skupini zagotavljajo dominanten položaj. Da so učenci, ki izvajajo nasilje, pogosto tako priljubljeni kot zavrženi, potrjujejo tudi rezultati metaanaliz (Cañas idr., 2022; Wiertsema idr., 2023). Kontroverzni učenci so morda nasilni samo do nekaterih vrstnikov, medtem ko so med vrstniki, ki niso žrtve nasilja, dobro sprejeti (Cañas idr., 2022), pogosto pa poleg agresivnega vedenja uporabljajo prosocialne spretnosti (Farmer idr., 2010).

V nasprotju z ugotovitvami nekaterih raziskav (glej Newcomb idr., 1993), da se zavrženi učenci pogosteje vključujejo v agresivne oblike vedenja, zavrženi učenci v naši raziskavi ne poročajo o pogostem izvajanju nasilnega vedenja. Poleg že omenjenih primerjav s skupino kontroverznih učencev se je pokazalo, da so zavrženi učenci besedno nasilje pri prvem in tretjem merjenju ter telesno nasilje pri tretjem merjenju izvajali redkeje kakor priljubljeni učenci. To bi lahko pojasnili z ugotovitvami Rubin idr. (2015), da naj bi zgolj polovica zavrženih učencev izražala

agresivno vedenje in da naj bi se s starostjo povezava med agresivnim vedenjem in zavrženostjo s strani vrstnikov manjšala, še posebej med fanti (Rubin idr., 2015). Na drugi strani raziskave ugotavljajo, da so pogosto zavrženi tisti učenci, ki kažejo visoko stopnjo socialne anksioznosti, umika in izogibanja socialnim interakcijam (Rubin idr., 2009), kar kaže na to, da je vsakršna oblika socialnega vedenja, ki je v določenem kontekstu obravnavana kot deviantna, verjetno povezana z zavržitvijo s strani vrstnikov ali zmanjšano sprejetostjo (Rubin idr., 2015). Skladno s predhodnimi ugotovitvami (npr. Newcomb idr., 1993; Boulton in Smith, 1994; Sandstorm in Cillessen, 2003), da največ viktimizacije doživljajo zavrženi učenci, so rezultati te raziskave pokazali, da zavrženi učenci poročajo o pogostejšem doživljanju besedne viktimizacije v primerjavi s skupinami priljubljenih, prezrtih in povprečnih učencev pri vseh treh merjenjih, pa tudi o več odnosne viktimizacije v primerjavi z drugimi sociometričnimi skupinami pri vseh treh merjenjih.

Prav tako o pogostejšem doživljanju viktimizacije v primerjavi z drugimi skupinami poroča skupina kontroverznih učencev, pri čemer doživljajo več telesne viktimizacije v primerjavi z drugimi sociometričnimi skupinami pri prvem merjenju in v primerjavi s skupino prezrtih učencev pri drugem merjenju. Prav tako doživljajo več besedne viktimizacije v primerjavi s skupinami priljubljenih, prezrtih in povprečnih učencev pri prvem merjenju, pri drugem merjenju v primerjavi s prezrtimi učenci, pri tretjem merjenju pa v primerjavi s skupinama priljubljenih in prezrtih učencev. Doživljajo tudi več odnosne viktimizacije v primerjavi s skupino priljubljenih učencev pri vseh treh merjenjih. Pretekle raziskave (npr. Putallaz, 2007) kažejo, da skupina kontroverznih učencev običajno ni viktimizirana, treba pa je upoštevati, da podatki o pogostosti doživljanja in izvajanja nasilja v naši raziskavi temeljijo na merah samoporočanja.

Pri interpretaciji rezultatov je treba upoštevati tudi, da najpogostejše značilnosti posameznih sociometričnih skupin seveda ne veljajo za vse učence iz določene sociometrične skupine, te so lahko namreč precej heterogene, prav tako pa sociometrični položaj ni trajna ali nespremenljiva lastnost posameznika, saj je odvisen tako od značilnosti posameznika kot tudi od značilnosti skupine, ki ji pripada. Nadalje so sociometrične skupine, ki so oblikovane na podlagi klasifikacijskih sistemov, postavljene na principih verjetnosti in umetno določenih kriterijih (Košir, 2013). V naši raziskavi smo kriterij omejili s številom treh izbir, ki bolj socialno ekspanzivnim učencem onemogoča imenovanje vseh zelenih sošolcev,

druge učence pa sili v navajanje več sošolcev, kot bi jih navedli sicer. Na podlagi tega so morda nekateri učenci uvrščeni v drugačno sociometrično skupino kot bi bili pri neomejenem kriteriju.

Prav tako ima omejitve tudi sama uporaba sociometrične preizkušnje. Ta ni anonimna, saj učenci navajajo imena svojih sošolcev, kar zagotavlja informacijo o vzajemnih izbirah med učenci, vendar pa morda zaradi neanonimnosti nekateri učenci niso imenovali vseh sošolcev.

V raziskavi smo se osredinili zgolj na spremenljivki izvajanje in doživljanje nasilja v določenih sociometričnih skupinah, nismo pa preverjali drugih konstruktov, s katerimi bi lahko poglobili razumevanje vedenja učencev.

Viri

- Boulton, M. J. in Smith, P. K. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, 12(3), 315–329. <https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.1994.tb00637.x>
- Cañas, E., Estevez, E. in Estevez, J. F. (2022). Sociometric Status in Bullying Perpetrators: A Systematic Review. *Frontiers in Communication*, 7, <https://doi.org/10.3389/fcomm.2022.841424>
- Coie, J. D. in Dodge, K. A. (1988). Multiple sources of data on social behavior and social status in the school: A cross-age comparison. *Child Development*, 59, 815–829. <https://doi.org/10.2307/1130578>
- Inderbitzen, H. M., Walters, K. S. in Bukowski, A. L. (1997). The role of social anxiety in adolescent peer relations: Differences among sociometric status groups and rejected subgroups. *Journal of Clinical Child Psychology*, 26, 338–348. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2604_2
- Košir, K. (2011). Pregled preučevanja vrstniških odnosov pri šolskih otrocih in mladostnikih. *Anthropos*, 1-2, 111–140.
- Košir, K. (2013). *Socialni odnosi v šoli*. Subkulturni azil.
- Košir, K. in Pečjak, S. (2004). Sociometry as a method for investigating peer relations: What does it actually measure? *Educational Research*, 47, 127–145. <https://doi.org/10.1080/0013188042000337604>
- Mayeux, L., Underwood, M. K. in Risser, S. D. (2007). Perspectives on the ethics of sociometric research with children: How children, peers, and teachers help inform the debate. *Merrill-Palmer Quarterly*, 53, 53–78. doi: 10.1353/mpq.2007.0002
- Newcomb, A. F. in Bukowski, W. M. (1983). Social impact and social preference as determinants of children's peer group status. *Developmental Psychology*, 19, 856–867. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.19.6.856>
- Newcomb, A. F., Bukowski, W. M., Pattee, L. (1993). Children's peer relations: A meta-analytic review of the popular, rejected, neglected, controversial, and average sociometric status. *Psychological Bulletin*, 113, 99–128. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.1.99>
- Parkhurst, J. T. in Hopmeyer, A. (1998). Sociometric popularity and peer-perceived popularity: Two distinct dimensions of peer status. *Journal of Early Adolescence*, 18, 125–144. <https://doi.org/10.1177/027243169801800200>

- Pečjak, S. in Košir, K. (2008). *Poglavja iz pedagoške psihologije: Izbrane teme*. Oddelek za psihologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Putallaz, M., Grimes, C. L., Foster, K. J., Kupersmidt, J. B., Coie, J. D., Dearing, K. (2007). Overt and Relational Aggression and Victimization: Multiple Perspectives within the School Setting. *Journal of School Psychology, 45*(5), 523–547. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2007.05.003>
- Rubin, K. H., Coplan, R. in Bowker, J. C. (2009). Social withdrawal in childhood. *Annual Review of Psychology, 60*, 141–171. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163642>
- Rubin, K.H., Coplan, R. Chen, X., Bowker, J.C., McDonald, K. in Heverly-Fitt, S. (2015). Peer relationships in childhood. V M. H. Bornstein in M.E. Lamb (ur.), *Developmental Science: An Advanced Textbook* (7. izdaja), 591–649. Psychology Press.
- Sandstrom, M. J. in Cillessen, A. H. N. (2003). Sociometric Status and Children's Peer Experiences: Use of the Daily Diary Method. *Merrill-Palmer Quarterly, 49*(4), 427–452. doi: 10.1353/mpq.2003.0025
- Wiertsema, M., Vrijen, C., van der Ploeg, R., Sentse, M., Kretschmer, T. (2023). Bullying perpetration and social status in the peer group: A meta-analysis. *Journal of Adolescence, 95*(1), 34–55. <https://doi.org/10.1002/jad.12109>

